# КАДРЛАР КАСБИЙ МАЪНАВИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ИЖТИМОИЙ ДЕТЕРМИНАНТЛАР

**Р.Ж.Маҳмудов**
Гулистон давлат университети профессори

**Аннотация:** Мазкур мақолада кадрлар касбий маънавияти тушунчаси ҳамда унинг шаклланишида ижтимоий детерминантларнинг ўрни ва аҳамияти илмий жиҳатдан таҳлил қилинади. Замонавий жамиятда мутахассис шахсининг касбий фаолияти нафақат билим ва кўникмаларга, балки унинг маънавий-ахлоқий қиёфасига ҳам бевосита боғлиқдир. Шу боис касбий маънавиятнинг шаклланиш жараёнига таъсир этувчи ижтимоий омиллар – оила, таълим тизими, ижтимоий муҳит, қадриятлар тизими ва маданий жараёнлар алоҳида ўрганилади. Мақолада касбий маънавиятнинг ижтимоий табиатга эгалиги асослаб берилиб, унинг шаклланишида жамиятнинг институционал ва маданий таъсир механизмлари ёритилади. Шунингдек, касбий маънавиятни ривожлантиришда ижтимоий детерминантларнинг ўзаро боғлиқлиги ва уларнинг шахс камолотига таъсири очиб берилади.

**Калит сўзлар:** касбий маънавият, ижтимоий детерминантлар, маънавий қадриятлар, ижтимоий муҳит, таълим тизими, оила, шахс камолоти, ахлоқий меъёрлар, ижтимоийлашув, маданият.

Замонавий жамият тараққиётининг мураккаб ва кўп қиррали жараёнлари шароитида инсон омили, хусусан, унинг касбий ва маънавий салоҳияти устувор аҳамият касб этмоқда. Бугунги кунда мутахассиснинг рақобатбардошлиги фақатгина касбий билим ва малакалар билан эмас, балки унинг маънавий-ахлоқий фазилатлари, ижтимоий масъулияти ва қадриятларга муносабати билан ҳам белгиланади. Шу нуқтаи назардан, касбий маънавият тушунчаси замонавий ижтимоий-фалсафий тадқиқотларнинг муҳим объектига айланиб бормоқда.

Касбий маънавият шахснинг касбий фаолияти жараёнида намоён бўладиган маънавий-ахлоқий сифатлар, қадриятлар ва хулқ-атвор меъёрларининг тизимини ифодалайди. У инсоннинг ижтимоий муҳит билан ўзаро таъсири жараёнида шаклланиб, турли омиллар таъсирида ривожланиб боради. Шу боис касбий маънавиятни индивидуал ҳодиса сифатида эмас, балки ижтимоий шартланган, яъни ижтимоий детерминантлар билан боғлиқ жараён сифатида ўрганиш зарурати юзага келади.

Ижтимоий детерминантлар деганда шахснинг шаклланишига таъсир этувчи ташқи ижтимоий омиллар – оила, таълим тизими, ижтимоий институтлар, маданий муҳит ва жамиятдаги қадриятлар тизими тушунилади. Мазкур омиллар касбий маънавиятнинг шаклланишида ҳал қилувчи рол ўйнаб, шахснинг дунёқараши, ахлоқий позицияси ва касбий фаолиятига бевосита таъсир кўрсатади. Айниқса, глобаллашув ва ахборот оқимлари

кучайган даврда ижтимоий детерминантларнинг таъсири янада мураккаблашиб, янги мазмун касб этмоқда.

Шу боис мазкур мақолада касбий маънавиятнинг шаклланишида ижтимоий детерминантларнинг ўрни, уларнинг ўзаро боғлиқлиги ҳамда шахснинг касбий ва маънавий камолотига таъсири ижтимоий-фалсафий жиҳатдан таҳлил қилинади.

Касбий маънавиятнинг шаклланиши мураккаб ва кўп босқичли жараён бўлиб, у шахснинг индивидуал хусусиятлари билан бир қаторда, турли ижтимоий детерминантлар таъсирида вужудга келади ва ривожланади. Шу боис мазкур жараённи таҳлил этишда уни фақат индивидуал психологик ҳодиса сифатида эмас, балки ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан, яъни жамият билан ўзаро алоқадорликда ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Аввало, касбий маънавиятнинг шаклланишида оила институти асосий детерминант сифатида намоён бўлади. Инсоннинг дастлабки маънавий қарашлари, қадриятлари ва хулқ-атвор меъёрлари айнан оилада шаклланади. Оилада берилган тарбия шахснинг кейинги касбий фаолиятида ҳам ўз аксини топади. Ҳалоллик, масъулият, меҳнатсеварлик каби фазилатлар оилавий муҳитда сингдирилган бўлса, улар кейинчалик касбий фаолиятда муҳим мезон сифатида намоён бўлади. Демак, оила касбий маънавиятнинг бошланғич ва пойдевор босқичини ташкил этади.

Иккинчи муҳим детерминант – бу таълим тизими ҳисобланади. Таълим жараёни шахснинг нафақат билим ва кўникмаларини, балки унинг маънавий-ахлоқий қарашларини шакллантирувчи муҳим ижтимоий институтдир. Айниқса, олий таълим босқичида талабанинг касбий идентификацияси шаклланиб, унда касбий этикага оид қарашлар мустаҳкамланади. Маънавиятшунослик, этика ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар орқали талабалар касбий фаолиятда амал қилиниши зарур бўлган ахлоқий меъёрлар ва қадриятлар тизимини ўзлаштиради. Бу эса касбий маънавиятнинг онгли ва тизимли шаклланишига хизмат қилади.

Касбий маънавиятнинг шаклланишида ижтимоий муҳит ва ижтимоий институтлар ҳам муҳим рол ўйнайди. Инсон яшаётган жамиятдаги умумий ижтимоий муҳит, жамоатчилик фикри, оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлар орқали шаклланаётган қадриятлар тизими шахс онгига бевосита таъсир кўрсатади. Агар жамиятда адолат, қонун устуворлиги, ҳалоллик каби қадриятлар устувор бўлса, бу ҳолат кадрларнинг касбий маънавиятида ҳам акс этади. Аксинча, ижтимоий муҳитдаги салбий тенденциялар касбий маънавиятнинг заифлашувига олиб келиши мумкин.

Шунингдек, касбий маънавиятнинг шаклланишида маданий омиллар алоҳида аҳамият касб этади. Миллий ва умуминсоний қадриятлар, тарихий мерос, урф-одат ва анъаналар шахснинг маънавий дунёқарашини белгилайди. Маданий муҳит орқали шаклланган қадриятлар касбий фаолиятда ҳам ўз ифодасини топади. Масалан, миллий маданиятга хос бўлган ҳурмат, одоб-ахлоқ, жамоавийлик каби хусусиятлар мутахассиснинг касбий хулқ-атворида намоён бўлади.

Бундан ташқари, касбий маънавиятнинг шаклланишида касбий муҳит ва меҳнат жамоаси ҳам муҳим детерминант ҳисобланади. Шахс ўз фаолиятини амалга ошираётган жамоада мавжуд бўлган ахлоқий муҳит, ўзаро муносабатлар, раҳбар ва ходимлар ўртасидаги маданият даражаси унинг касбий маънавиятига сезиларли таъсир кўрсатади. Ижобий муҳитда фаолият юритаётган мутахассис ўз маънавий фазилатларини ривожлантириш имкониятига эга бўлади, салбий муҳит эса акс таъсир кўрсатиши мумкин.

Касбий маънавиятнинг шаклланиши жараёнида юқоридаги детерминантлар ўзаро узвий боғлиқ ҳолда таъсир кўрсатади. Улар алоҳида-алоҳида эмас, балки комплекс тарзда шахснинг маънавий қиёфасини шакллантиради. Шу боис касбий маънавиятни ривожлантириш масаласига тизимли ёндашув зарур бўлиб, унда оила, таълим тизими, ижтимоий муҳит ва маданий омиллар ўртасидаги уйғунлик таъминланиши лозим.

Умуман олганда, касбий маънавиятнинг шаклланишида ижтимоий детерминантлар ҳал қилувчи рол ўйнайди. Улар орқали шахснинг касбий фаолиятидаги ахлоқий меъёрлари,

қадриятларга муносабати ва ижтимоий масъулияти шаклланади. Бу эса ўз навбатида жамият тараққиёти ва ижтимоий барқарорликни таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Юқоридаги таҳлиллар шуни кўрсатадики, касбий маънавият шахснинг касбий фаолиятидаги ахлоқий-меъёрий хулқ-атвори, қадриятларга муносабати ва ижтимоий масъулиятини ифодаловчи мураккаб ижтимоий-фалсафий ҳодиса ҳисобланади. Унинг шаклланиши индивидуал жараён бўлиб кўринса-да, аслида у ижтимоий детерминантлар таъсирида вужудга келадиган ва ривожланадиган тизимли жараёндир.

Касбий маънавиятнинг шаклланишида оила, таълим тизими, ижтимоий муҳит, маданий қадриятлар ва касбий жамоа каби омиллар ҳал қилувчи рол ўйнайди. Ушбу детерминантлар шахснинг дунёқараши, ахлоқий позицияси ва касбий фаолиятига бевосита таъсир кўрсатиб, унинг маънавий қиёфасини белгилайди. Айниқса, таълим тизими орқали бериладиган маънавий тарбия ҳамда жамиятда устувор бўлган қадриятлар тизими касбий маънавиятнинг шаклланишида муҳим аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, касбий маънавиятни ривожлантириш масаласига тизимли ёндашув зарур бўлиб, унда ижтимоий детерминантларнинг ўзаро уйғунлиги таъминланиши лозим. Фақатгина шундай ёндашув орқали маънавий етук, ижтимоий масъулиятли ва касбий фаолиятида юқори натижаларга эриша оладиган кадрларни шакллантириш мумкин бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, касбий маънавиятнинг шаклланишида ижтимоий детерминантлар ҳал қилувчи омил сифатида намоён бўлиб, уларнинг таъсирини чуқур ўрганиш ва амалиётга жорий этиш замонавий жамият тараққиёти учун муҳим илмий-амалий вазифалардан бири ҳисобланади.

**Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:**

1. Эркаев А. Маънавиятшунослик. Маънавият онтологияси ва феноменологияси. 1-китоб. – Тошкент: Маънавият, 2018. – 480 б.

2. Эркаев А. Маънавиятшунослик. Маънавият методологияси ва праксеологияси. 2-китоб. – Тошкент: Маънавият, 2018. – 456 б.

3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008.

4. Маҳмудов Р. Касбий маънавият: ўқув қўлланма. – Тошкент: Методист, 2023. – 176 б.

5. Машарипова Г.К., Хўжанова Т.Ж. Маънавиятшунослик: Дарслик. – Тошкент: Фан зиёси, 2022. – 416 б.

6. Собирова М.А. Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими методикаси: Ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент: ТДПУ ҳузуридаги Тармоқ маркази, 2024. – 119 б.